

his publications once more. Two monographs and two collections of papers summarised the most important results of his work in this period. In his writings, the analysis of the names of the Árpadian age also constituted a major topic, especially the study of Anonymus' *Gesta Hungarorum*. Due to their concrete results and methodological innovations, these works by Benkő are among the most outstanding pieces of Hungarian historical linguistics.

Keywords: onomatology, history of place names and personal names, etymology, the language of the Árpadian age, research on Anonymus.

HOFFMANN ISTVÁN

Benkő Loránd, a nyelvföldrajz és nyelvjárástörténet kutatója

1. Tisztelt Hallgatóság! Amikor Benkő Loránd betöltötte nyolcvanadik életévét, tanszékünk, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke egy három kötetes válogatással tisztelgett a jeles tudós akkor még lezáratlan életműve előtt. A Kiss Jenő és Hajdú Mihály által szerkesztett „trilógia” „Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány” főcímmel látott napvilágot 2003-ban. Ennek záró közleménye egy riport, amelyben Kiss Jenő kérdései nyomán a mester vall az életéről: a pályájáról és a nyelvtudományról (Beszélgetés Benkő Loránddal: i. m. 3: 421–47). Ez után tudtommal már csak egy hasonló témájú videorport készült az idős tudóssal, 2009 nyarán (Tudósportrék 2009, I. a MNy. jelen számában is). Mindezek a korábbi visszaemlékezéseivel együtt hallatlanul érdekesek, értékesek az utókor számára, és nyilván sokszor fogunk még visszanyúlni hozzájuk. Most tehát, amikor munkásságának néhány jellemző részletét bemutatom, érdemes egy-két gondolatot tőle magától idéznem, az említett riportból.

2. Hogy megértsük Benkő Lorándnak szeretettel, sőt – ahogy maga is mondja: szenvedéllyel – művelt tudományát, indítsuk a visszapillantást egy általánosabb kérdéssel:

„*A nyelvtudomány számos területén tevékenykedtél. Mely területek álltak, illetőleg állnak legközelebb Hozzád?* [– kérdezi tehát Kiss Jenő].

M i n d e n, ami a magyar múltra vonatkozik (ebben benne van mindig a jelen is!), s ami a nyelvből a magyar művelődésre, történelemre vonatkozóan kideríthető. Minél régebbi, ténylegesen magyar nyelvi múltból van szó, némi túlzással szólva annál kedvesebb nekem. [...] M i n d e n érdekel, ami a nyelv mögött van (így szoktam magam számára megfogalmazni). Ebben természetesen a nyelv is benne van, hiszen a nyelvész csak a nyelvből indulhat ki. [...] közismert, illetőleg aki tudja, az tudja, hogy a nyelv a múltból sok-sok mindent megőriz, tartalmaz, s belőle mennyi a kikövetkeztetési lehetőség. Abból m i n d e n t szerettem és szeretek. Vallom, hogy ez roppant értéke a nyelvnek.” (I. m. 427, az én kiemelésemmel.)

Ez a háromszorosan is hangsúlyozott *minden* és a *szerettem* és *szeretek* gondolatzárás egyetemes időbelisége jelzi ennek a történeti érdeklődésnek az átfogó jellegét. Ebből az attitűdből kell levezetni a tudományos részterületek művelését

is, nem feledve a komplexitás, a minden mindennel összefügg igényét. A kiemelt szempont, amelyet röviden értékelnem kell, a területiség dimenziója az időbeliség kontextusába helyezve. Nem mulaszthatjuk el tehát az ide vonatkozó kérdésre adott néhány riportrészlet idézését.

3. *„Dialektológusként, a nyelvatlasz munkatársaként s az egyetemi nyelv-járásgyűjtő kirándulások résztvevőjeként a magyar nyelvterület számos pontján megfordultál. Mint nyelvtörténésznek, aki mindenekelőtt írásos emlékek alapján dolgozik, mit jelentett a nyelvjárásokkal [...] való megismerkedés?*

Ennek a kérdésnek nagyon örülök. Nemcsak azért, mert az idevágó igény egy kicsit a szívem csücskében benne van, benne volt mindig, hanem azért is, mert mikor e beszélgetés elején arról volt szó, hogy kitől tanultam, kik voltak a mestereim, akkor egyszerűen elfelejtettem, hogy szólnom kellene arról, hogy amikor a nyelv történetéről másoktól s a magam tapasztalataiból egyet s más megtanultam, rendkívül sokat segített nekem a nyelvjárásokkal való megismerkedés. A nyelvtörténész számára – azt is mondhatom –, hogy ez elengedhetetlen is. [...] Fiatal nyelvészkoromban [...] a magyar nyelvatlasz gyűjtőmunkálatai során rendkívüli élményben részesülhettem, hiszen körülbelül száz kutatóponton fordultam meg. [...] Nem szándékozom most közhelyeket mondani, hogy a nyelv területisége hogyan függ össze diakroniájával. De ezt a történetiségben alapvető tényanyagot a helyszínen tapasztalni, ebből élményeket szerezni kevés nyelvtörténésznek adatik meg. Én örülök és boldog vagyok, hogy számomra ez lehetővé vált, és nem titkolom, hogy ebből az egy évtizednél is tovább tartó munkámból tanultam talán a legtöbbet nyelvész-pályafutásom alatt.” (I. m. 3: 434–5.)

A magyar nyelvjárások atlaszának gyűjtései, terepmunkája és kutatócsoporti megbeszélései tehát egy életre szóló tapasztalattal látták el a tudóst; ebből a bővizű folyamból sokszor és sokat merített, adatszerűen és szemléletileg egyaránt. A tapasztalatokból és gondolatokból még az atlaszmunkálatok során szép esettanulmányok születtek, pl. „Ellentétes típusú kettőshangzók az Ecsedi láp vidékén” (1952), „A hangsúly hangmódosító hatása a keleti magyar nyelvjárásokban” (1958a), „Adalékok a Nyárádmente nyelvföldrajzához” (1958b), „A kórógyi nyelvjárás aspirált mássalhangzóiról” (1962). Feltehetőleg a nyelvjárás hangtan iránti különös fogékonysága miatt bízták rá a szerkesztők, Deme László és Imre Samu a második nyelvatlaszos elméleti-módszertani kötetben az egyezményes hangjelölési rendszerrel összefüggő kérdések áttekintését (BENKŐ 1975).

4. Benkő Loránd még nem volt jelen 1941-ben az első népnyelvkutató értekezleten, ahol neves nyelvészek hoztak határozatot a magyar nyelvatlasz megalkotásáról és egy ezzel összefüggő munkaközösség létrehozásáról. Példa értékű lehetett azonban számára, hogy ilyen személyiségek adták nevüket az ügyhöz, mint Bárczi Géza, Pais Dezső, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Szabó T. Attila (akinek Benkő Loránd Kolozsváron egyetemi tanítványa volt), illetve az idegen nyelvi filológiák képviselői közül a turkológus Ligeti Lajos vagy a romanista Gáldi László és Tamás Lajos (vö. BÁRCZI in: DEME–IMRE szerk. 1975: 22). A Magyar Nyelvatlasz Bizottság 1942 januárjában Bárczi Gézát bízta meg a munkacsoport

megszervezésével és a munkálatok irányításával. Mint az közismert, a második világháború eseményei csak a próbagyűjtések megkezdését tették lehetővé, és a háború után újra lábra kellett állítani, fel kellett építeni nemcsak a nyelvatlasz-vállalkozást, hanem a tudományos élet egész struktúráját. A nyelvatlasz végül a Magyar Tudományos Akadémia megalakuló Nyelvtudományi Intézetébe került. Az Akadémia kezdetben a két nagy tudóst, Paisot és Bárczit is „delegálta” az atlaszos munkák újraindításának szakmai támogatására és felügyeletére, de amikor a rendszeres munka elindult, Pais visszavonult erről a területről, így Bárczi ismét megkapta a teljes körű felhatalmazást a tudományos irányításra. Debreceni tanszékét budapestire cserélve két helyen fejthette ki tudományszervezői tevékenységét: akadémiai kutatócsoportot irányított és új tanszéket is szervezhetett.

5. Benkő Loránd szorosabb munkakapcsolatba először a magyar nyelvatlasz kutatócsoportjában került vele, hiszen az egyetemen a Pais-tanszék oktatója volt. Hamarosan azonban mint tankönyvíró is tagja lett egy munkaközösségnek, az Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek alkotógárdájának. Ennek a szellemi közösségnek kétségtelenül Bárczi volt a meghatározó alakja. Egyrészt azért, mivel egymaga öt füzetet vállalt a sorozatban, másrészt „fajsúlyos” fejezeteket írt meg az egyetemi oktatás számára: „Bevezetés a nyelvtudományba” (1953/1955/1957), „Fonetika” (1951/1957/1960), „Magyar hangtörténet” (1954/1958), „A szótövek. Magyar történeti szóalakok I.” (1958), „A magyar szókincs eredete” (1951/1958). Szintézisalkotó munkásságának a nagyközönség számára is közismertté vált összegzése „A magyar nyelv életrajza” (1963/1966/1975). A „csapat” tagjai voltak még többek között Kniezsa István, Bartha Katalin, Berrár Jolán, Szabó Dénes, Kálmán Béla és Benkő Loránd. De míg egy szóképzés- vagy mondattörténet szinte természetes összetevője volt a nyelvi szintek szerint is építkező tankönyvsorozatnak, addig egy magyar nyelvjárástörténet a „luxuscikkek” kategóriájába tartozott: hab volt a tortán... Vagyis ha történetesen nem készült volna el, valószínűleg senki sem reklamált volna, mint ahogy például egy igeragozás-történet nagyon is elkelt volna a sorozatban. (Bárczi tulajdonképpen meg is írta, de csak halála után adta ki Abaffy Erzsébet a hagyatékából.)

Visszatérve a Benkő által írt „Magyar nyelvjárástörténet”-re: ez az egyik leg-egyénibb arcú összegzés az Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek sorozatában. Beiktatása nagy valószínűség szerint Bárczinak köszönhető, hisz iskolaalapítása, amellyel tanítványait és szellemi követőit maga köré gyűjtötte, a nyelvjárás-történeti kutatások és a nyelvemlékek monografikus feldolgozásának jegyében történt. Bárczi jó helyzetfelismeréssel vette észre, hogy nyelvtörténészként és a dialektológiában jeleskedő Csűry-tanszéket megörökölve, majd a magyar nyelvatlasz ügyét felkarolva történelmi lehetőséget kapott két megerősödött tudományterület összeillesztésére: a nyelvjárástudományra és a nyelvtörténetére. A huszadik század negyvenes, ötvenes éveinek programadó nyilatkozataiban, valamint tanítványainak szóló ösztönzéseiben, témaadásaiban is jelezte ennek a komoly perspektívákat mutató „interdiszciplinának” a fontosságát. Tanulmányai, előadásai közül most csak a következőkre hivatkozom: „Régi magyar nyelvjárások” (1947a), „A történeti nyelvjáráskutatás” (1947b), „A magyar történeti nyelvjáráskutatás”

(1956). Az utóbbi nagy ívű áttekintés és programadás alapján, amely a III. országos nyelvészkongresszus egyik plenáris előadása volt 1954-ben, nyilván ő lett volna predesztinálva a magyar nyelvjárástörténet egyetemi tankönyvének a megírására is. A feladat azonban mégis a fiatal, ambiciózus kollégának, Benkő Lorándnak jutott. Ebben nemcsak Bárczi jelentős tankönyvi leterheltségének és a munkamegosztás igényének lehetett szerepe, hanem annak is, hogy Bárczinak már módjában állt megismerni Benkő ígéretes nyelvtörténeti és dialektológiai próbálkozásait, az átfogó gondolkodásra való hajlamát és tehetségét.

Reményeiben nyilván nem csalatkozott, hiszen kiváló összefoglalás született, amely nemcsak szűkebb tárgyában, a magyar nyelvjárások múltjának felvillantásában jeleskedett, hanem olyan elméleti-módszertani bevezetést kapott, amely önmagán túlmutatott, később pedig módosult formában beépült az egyik legnagyobb hatású és leghosszabb életű egyetemi nyelvészeti tankönyv, „A magyar nyelv története” (1967) bevezető egységébe. A híres „BÁRCZI–BENKŐ–BERRÁR” tankönyvnek pedig immár Benkő Loránd lett a szerkesztője, és ebben nyilván a jól sikerült „Magyar nyelvjárástörténet”-nek is jelentős szerepe volt. Idézem az elméleti és módszertani rész főbb fejezetcímeit: I. A) A nyelvjárások mibenléte, B) A nyelvjárási jelenségek, C) A nyelvjárások belső tagolódása. II. A) A nyelvjárástörténet forrásanyaga, B) A nyelvjárástörténet vizsgálati módjai. Ezek után az alfejezetekkel bőven tagolt két egység után következik a III. főfejezet, A magyar nyelvjárások történetének vázlata.

Természetesnek vehetjük, hogy „A történeti nyelvtudomány alapjai” (1988) című későbbi egyetemi tankönyvében is van egy idevágó fejezet, melynek címe: „A nyelv területi tagolódásának történeti vonatkozásai” (213–27). Itt újraértékelve több korábban tárgyalt jelenség és példa is terítékre kerül, szélesebb keretek közé illesztve.

6. A „Magyar nyelvjárástörténet”-től Benkő Loránd számára több irányba vezetett az út. Az egyik a nyelvi norma, az írott nyelvi sztenderd, az irodalmi nyelv története felé – erről ma külön előadást hallhatunk Korompay Klárától. A másik irány a történeti nyelvfeldrajz, illetőleg ennek egyik ága, a település- és népiségtörténeti célú nyelvészet felé. – Az irodalmi nyelv történetében fontos állomás a felvilágosodás kora, ezért ma is hézagpótló idevágó nagymonográfiája, „A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában” (1960), amely nagyon erős regionális alapozással építkezik. A témaválasztásra nyilvánvaló hatást gyakorolt Pais Dezső nevezetes 1953-as tanulmánya, „A magyar irodalmi nyelv”, amely a számos kisebb-nagyobb bírálat mellett irodalmár részről is kedvező fogadtatásban részesült, mivel látványosan nyitott a másik diszciplína, az irodalomtudomány irányában. Ez a szélcsend utáni kedvező széljárás Benkő Loránd vitorlabontását is jótékonyan segítette. Könyvének sikere akadémiai körökben, illetőleg az irodalomtudományban is nagy tekintélyt szerzett neki, de a levelező tagsági székfoglaló – érdekes módon – mégsem ehhez a témához, hanem ismét a dialektológiához kötődött.

7. 1966-ban hangzott el és 1967-ben jelent meg „A nyelvöldrajz történeti tanulságai” című klasszikus tanulmánya, amely külön méltatást érdemel. Mivel ezt az értékelést az V. Dialektológiai Szimpóziumon önálló előadás formájában már megtettem, itt csak néhány gondolatot emelek ki (bővebben l. JUHÁSZ 2007).

Tudnivaló, hogy Benkő szenvedélyesen érdeklődött szülőföldje, Erdély, azon belül is a székelyek és a Székelyföld múltja iránt. (A nyárádmenti, lukafalvi Benkő-rokonság is számon tartotta őt, és nagy szeretettel fogadta, amikor például a nyolcvanas években nyelvjárásgyűjtő úton elvetődünk oda.) Az egyetemi doktori disszertációnak, „A Nyárádmente földrajzinevei”-nek publikálása (1947) után nagyobb szabású, a történettudomány számára is sok újdonsággal szolgáló nyelv- és névtörténeti tanulmánnyal kívánt a tudományos nyilvánosság elé lépni. A már idézett visszaemlékezéséből is tudjuk, hogy a Századok 1949-es számát, amelyben a „Maros- és Udvarhelyszék település- és népiségtörténetéhez” című írás megjelent volna, bezúzták. „Ez számomra megrendítő volt, tudhattam belőle, hogy ebben a témakörben nem lehet perspektívája a kutatásnak. [...] Én Erdély régi történetével szerettem volna foglalkozni a nevek kapcsán elsősorban, de erről akkor különösen szó sem lehetett. És nemcsak a Rákosi-korban, de később sem volt – enyhén szólva – az érdeklődés előterében.” (in: HAJDÚ–KISS szerk. 2003: 428.)²

„A nyelvöldrajz történeti tanulságai” című tanulmányt – utólag már jól látható – a székelykérdés iránti nem múló érdeklődés motiválta elsősorban, hiszen lényegében azt vizsgálja, hogy középkori népmozgások hogyan rekonstruálhatók a nyelvöldrajz, a nyelvatlaszok adatainak rendszeres és módszeres értékelése révén. Benkő jól érzékelt a hatvanas évek közepén, hogy ha nem nyúl bele a politikailag és diplomáciailag érzékeny interetnikus kérdések taglalásába (ahogy azt még a bezúzott Századok-beli tanulmányával tette a középkori román expanzióra is kitérve), akkor van esélye településtörténetre kifuttatott tanulmány megjelenésére, horribile dictu akadémiái székfoglaló tartására. Bölcs előrelátással olyan módszertani kérdésekkel nyitotta a témáját, amelyben hamis vagy hibás történettudományi megközelítéseket is bírált (ilyeneket a székelykérdéssel kapcsolatban bőven lehetett idézni), így ezektől nyugodt lelkiismerettel el is határolódhatott. És miután ezt megtette, a reflektorfényt a történeti összehasonlító nyelvjárásban, nyelvöldrajz módszertanára irányíthatta, azaz bemutatta, hogy miből állapítható meg, hogy a nyelvterület távoli pontjain felbukkanó nyelvjárási azonosságok, hasonlóságok belső nyelvi fejlődés eredményei-e, vagy áttelepüléssel hozott, megőrzött régiségek. Felhívta továbbá a figyelmet a középkori és újkori telepítések különválasztható rétegeire. Néhány konkrét nyelvi jelenség efféle besorolásával lehet ugyan utólag vitatkozni, de ez a mű az eltelt több mint negyven év távlatából is kitűnő, időszerű és példaadó munka, amely inspirálhatja a nyelvöldrajzi adatokban immár bővelkedő 21. század kutatóját. Ha valaki ezzel a témával kívánna foglalkozni, jó szívvel ajánlom még néhány idevágó tanulmányát, például „Új módszerbeli lehetőségek a magyar nyelvjárástörténeti vizsgálatokban” (1961), „Nyelvjáráskutatás és településtörténet” (1967). A székelyek történetéhez még

² A tanulmányt a Századok 1991. évfolyamában végül kiadták. Erre az idézett riport egy zárójeltes kitétele is utal, de pontatlanul: ott 1989-es évszám szerepel (in: HAJDÚ–KISS szerk. 2003: 428).

többször is visszatért, és ilyenkor nem mulasztotta el a nyelvöldrajzi tanulságokra való hivatkozást (l. pl. Die Szekler. Zur Siedlungsgeschichte einer ungarischen Volksgruppe, 1986; Adalékok a székelység korai történetéhez, 1990).

8. Előadásom záró fejezetében néhány olyan műre szeretném felhívni a figyelmet, amely komplex szemlélettel és módszertannal dolgozik, és bennük a nyelvöldrajznak, a nyelvjárástörténetnek fontos vagy nélkülözhetetlen szerepe van. – Ezek közül első helyen kell megemlíteni a külön füzetként is napvilágot látott sarkalatos tanulmányát, „A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből” (1989/1990) címűt. Ebben a szó-, illetve névtörténeti anyagon kívül kulcsszerepet játszanak a nyelvjárási adatok, különösképpen a magyar nyelvatlaszból vett mezőségi és székely összehasonlító példák. Tanulmányának írásakor sajnos még nem állt rendelkezésére sem „A moldvai csángó nyelvjárás atlasza” (MCsNyA. 1–2. 1991), sem pedig „A romániai magyar nyelvjárások atlasza” (RMNyA. 1–11. 1995–2010), így az északi csángók kibocsátó vidékét nem a Mezőség északi, hanem a déli részén kereste (a pontosabb településtörténeti lokalizáláshoz l. JUHÁSZ 2004). Ugyanakkor máig érvényes módon választotta szét az északi, a déli csángó és a moldvai székely csoport nyelvjárási sajátosságait, és alapos okfejtéssel járta körül a migráció területi, kronológiai vonatkozásait.

Az idős tudós utolsó korszakában nagy kedvvel vetette magát a korai magyar történet kérdéseibe, és főleg a névtanra támaszkodva írta kiváló interdiszciplináris tanulmányait. A nyelvöldrajz ezekben egyrészt közszói, másrészt tulajdonnévi példákon elevenedik meg. Kiemelésre kívánkoznak a következő rövidebb vagy hosszabb tanulmányok: „Az Árpád-kori magyarság nyelvöldrajzi helyzete” (1996), „Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről” (2002), „A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből” (2009).

Anonymust és gesztáját szinte halála napjáig emlegette. Érdeemes elolvasni az „Anonymus ő-zéséről” című tanulmányát (1999), amelyben e korai adatokkal is bíró nyelvjárási jelenségnek az irodalmi (írásbeli) normához való viszonyát mérlegeli. Figyelemre méltó, hogy az írás első, illetve második, tanulmánykötetbe válogatott változata (2003) között érzékelhető állásfoglalásbeli különbség van. Szép példa ez a tudományában soha meg nem elégedő tudós örökös szellemi megújulására. Még a halál árnyékában is...

Kulcsszók: nyelvjárástörténet, nyelvöldrajz, településtörténet, az irodalmi nyelv története, székelyek, csángók.

A hivatkozott irodalom

- BÁRCZI GÉZA 1947a. Régi magyar nyelvjárások. A Néptudományi Intézet Kiadványa, Bp.
 BÁRCZI GÉZA 1947b. A történeti nyelvjáráskutatás. Magyar Nyelv 43: 81–91.
 BÁRCZI GÉZA 1951/1958. A magyar szókincs eredete. Tankönyvkiadó, Bp.
 BÁRCZI GÉZA 1951/1957/1960. Fonetika. Tankönyvkiadó, Bp.
 BÁRCZI GÉZA 1953/1955/1957. Bevezetés a nyelvtudományba. Tankönyvkiadó, Bp.

- BÁRCZI GÉZA 1954/1958. Magyar hangtörténet. Tankönyvkiadó, Bp.
- BÁRCZI GÉZA 1956. A magyar történeti nyelvjáráskutatás. In: Általános nyelvészet, stilisztika, nyelvjárástörténet. A III. országos nyelvészkonferencia előadásai. Szerk. Kniezsa István. Bp., 301–24.
- BÁRCZI GÉZA 1958. A szótövek. Magyar történeti szóalaktan I. Tankönyvkiadó, Bp.
- BÁRCZI GÉZA 1963/1966/1975. A magyar nyelv életrajza. Gondolat Könyvkiadó, Bp.
- BÁRCZI GÉZA 1975. A magyar nyelvatlaszkutatás története. in: DEME–IMRE szerk. 1975: 13–49.
- BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND – BERRÁR JOLÁN 1967. A magyar nyelv története. Szerk. BENKŐ LORÁND. Tankönyvkiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1947. A Nyárádmente földrajzinevei. MNyTK. 74. Bp.
- BENKŐ LORÁND 1952. Ellentétes típusú kettőshangzók az Ecsedi láp vidékén. Magyar Nyelv 48:
- BENKŐ LORÁND 1957. Magyar nyelvjárástörténet. Tankönyvkiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1958a. A hangsúly hangmódosító hatása a keleti magyar nyelvjárásokban. In: Magyar hangtani dolgozatok. Szerk. BENKŐ LORÁND. NytudÉrt. 17. Bp., 53–85.
- BENKŐ LORÁND 1958b. Adalékok a Nyárádmente nyelvföldrajzához. Magyar Nyelv 54: 380–7.
- BENKŐ LORÁND 1960. A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában. Akadémiai Kiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1961. Új módszerbeli lehetőségek a magyar nyelvjárástörténeti vizsgálatokban. Magyar Nyelv 57: 401–13.
- BENKŐ LORÁND 1962. A kórógyi nyelvjárás aspirált mássalhangzóiról. Magyar Nyelv 58: 231–5.
- BENKŐ LORÁND 1967. Nyelvjáráskutatás és településtörténet. Magyar Nyelvőr 91: 455–64.
- BENKŐ LORÁND 1975. A magyar nyelvjárások atlaszának hangjelölési rendszere és gyakorlata. In: DEME – IMRE szerk. 1975. 123–65.
- BENKŐ LORÁND 1986. Die Szekler. Zur Siedlungsgeschichte einer ungarischen Volksgruppe. Ungarn Jahrbuch (München) 14: 207–24.
- BENKŐ LORÁND 1988. A történeti nyelvtudomány alapjai. Tankönyvkiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1989/1990. A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből. Magyar Nyelv 85: 271–87, 385–405, ill. MNyTK. 186 [!188]. Bp.
- BENKŐ LORÁND 1990. Adalékok a székelység korai történetéhez. Új Erdélyi Múzeum 1: 109–22.
- BENKŐ LORÁND 1996. Az Árpád-kori magyarság nyelvföldrajzi helyzete. Magyar Nyelv 92: 399–403.
- BENKŐ LORÁND 1999. Anonymus ő-zéséről. In: Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére. Szerk. Kugler Nóra, Lengyel Klára. Budapest, 1999. 63–6.
- BENKŐ LORÁND 2002. Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 29. Bp.
- BENKŐ LORÁND 2003. Anonymus ő-zó tulajdonnevei. In: Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről. Akadémiai Kiadó, Bp., 151–60.
- BENKŐ LORÁND 2009. A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből. Akadémiai Kiadó, Bp.

- DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU szerk. 1975. A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései.
- HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk. 2003. Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból 1–3. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2004. Az északi csángók eredetéről „A romániai magyar nyelvjárások atlasza” tükrében. In: Nyelvvésztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere. Szerk. P. LAKATOS ILONA és KÁROLYI MARGIT. Tinta Könyvkiadó, Bp., 163–74.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2007. A nyelvföldrajz történeti tanulságai – egy klasszikus tanulmány negyven év távlatából. In: V. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2007. augusztus 22–24. Szerk. GUTTMANN MIKLÓS, MOLNÁR ZOLTÁN. A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8. Szombathely, 133–8.
- PAIS DEZSŐ 1953. A magyar irodalmi nyelv. Az MTA I. Osztályának Közleményei 4: 425–66 (és MNyTK. 83: 125–66).
- Tudósportrék 2009. Tudósportrék a 375 éves Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Benkő Loránd[,] a Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékének professor emeritusa, akadémikus. ELTE Videostúdió – 2009. (Lejegyezve l. jelen számunkban.)

Loránd Benkő's work in linguistic geography and historical dialectology

In Loránd Benkő's work, research on the spatial and temporal dimensions of language constitute an organic unity. As a university professor and as a member of the academic team working on the Atlas of Hungarian Dialects he had the occasion to familiarise himself with dialects of the Carpathian Basin and Moldavia *in vivo*, during years of fieldwork, and he made good use of his enormous knowledge thus obtained not only in synchronic linguistics but also in his work on historical linguistics and settlement history. He wrote a university textbook on historical dialectology, a book that is unique in its kind to this very day. In one of his inaugural lectures at the Hungarian Academy of Sciences he summarised the historical lessons of linguistic geography. He outlined the 18th-century stage of the history of Standard Literary Hungarian on the basis of regional language use in his first major monograph. He also discussed, on the basis of dialectological and onomatological data, the history of two ethnic groups, the Székely and the Csángó with their archaic language and culture. In the last two decades of his life, he was primarily interested in issues of the earliest phases of Hungarian history; but his work continued to be characterised by wide intellectual horizons, and an inter- and multidisciplinary approach.

Keywords: historical dialectology, linguistic geography, history of settlements, history of Standard Literary Hungarian, the Székely, the Csángó.

JUHÁSZ DEZSŐ

Benkő Loránd, a magyar írott standard kutatója

1. Ha megfontoljuk, hogy a címben szereplő kifejezés nem kimondottan Benkő Loránd szóhasználatát tükrözi, hanem az utóbbi évtizedek tudományosságá-